فەلسەفەی سپی و حەقیقەتی سێیەم

خوێندنەوەیەکی ڕۆمانی «شاری مۆسیقارە سپییەکان»

محەمەد ڕەحیمیان
(تیکاب)

«هەموو تێکستێکی گەورە هەمیشە کۆمەڵێک دوژمنی گەمژەی هەیە»
(عەلی شەرەفیار)

بە دوای «مەرگی تاقانەی دووەم» ، «ئێوارەی پەروانە» ، «دواهەمین هەناری دنیا» ، «شاری مۆسیقارە سپییەکان» چوارەمین ڕۆمانی «بەختیار عەلی»یە کە لە نێوان واقیع و خەیاڵدا، جیهانێکی دەرهەستی بە شێوازی «ڕیالیزمی جادوویی» پێ تاقی کراوەتەوە.

«شاری مۆسیقارە سپییەکان» لە ساڵی ١٩٩٨ لە فرۆکەخانەی «سخێپهۆڵ»ی ئەڵمانەوە بە دەرکەوتنی تەجەللی ئاسای کەسێک بەناوی «شارۆخی شارۆخ» لە «عەلی شەرەفیار» کە نووسەرێکی کوردە و دەیەوێ بگەڕێتەوە بۆ کوردستان، دەس پێ دەکات و لە قەوارەی پێنج کتێبدا تا ٦٢٥ لاپەڕە بەردەوام دەبێ.

لە کتێبی یەکەمدا «عەلی شەرەفیار» ڕاسپەردەکەی «شارۆخی شارۆخ» کە فلووتێکی ئەفسووناوییە لە کوردستان دەگەیەنێتە کچێک بە نێوی «ڕەوشەنی مستەفای سەقزی» و ئەمجا لەگەڵ «جەلادەتی کۆتر» کەسی سەرەکی ڕۆمانەکە ئاشنا دەبێ و داوای لێ دەکرێ کە ژیانی «جەلادەت» بە شێوەی ڕۆمان بنووسێتەوە. «عەلی شەرەفیار» کە خۆی وەک باشترین نووسەری زەمانە لەلایەن خەڵک، پێمان دەناسێنێ داخوازی «ڕەوشەنی مستەفا» و «جەلادەت» بە چەند مەرجێک دەسەلمێنی و دەس دەکا بە گێڕانەوەی حیکایەتی «جەلادەتی کۆتر» . ئەم بەشە تا ونبوونی جەلادەت لە شارێکی خەیاڵیدا، بە حیکایەتخوانی «عەلی شەرەفیار»

و بە شێوەی سێیەم کەسی تاک دەگێڕدرێتەوە.

کتێبی دووەم لە سێ بەشدا لەلایەن خودی «جەلادەت»ەوە بە شێوەی یەکەم کەسی تاک ڕیوایەت دەکرێ و هەر لەم بەشەدا «نەقیب سامیری بابلی» کە جەللادێکی بەعسییە ژیانی خۆی لە زمانی خۆیەوە بۆ «جەلادەت» دەگێڕێتەوە. لە کتێبی سێیەمدا «عەلی شەرەفیار» چیرۆکەکە لە «جەلادەتی کۆتر» دەگرێت و لە گۆشەنیگای سێیەم کەسی تاکەوە، لە سێ بەشدا بۆمانی دەگێڕێتەوە.

وەگێڕ یان با بڵێین حیکایەتخوانی کتێبی چوارەم «عەلی شەرەفیار» و «جەلادەتی کۆتر»ن. ئەم بەشە لەوێوە دەس پێ دەکا کە «شەرەفیار» و «ڕەوشەنی مستەفا» لە هۆتێلێکی سووتاو و وێراندا دەچن بۆ لای «جەلادەت». ئەمە چاو پێ کەوتنە ئەو بەڵێنەیە کە «عەلی شەرەفیار» لە لاپەڕەی ١٢ی ڕۆمانەکەدا پێی دابووین کە دوایی باسی ئەم چاو پێ کەوتنەمان بۆ بکات. ئەمە دەوامی زەمانی ئێستای ئەو کاتەیە کە «عەلی شەرەفیار» ڕۆمانەکەی، یان با بڵێین بیرەوەریەکەی خۆی لە فرۆکەخانەی «سخێپهۆڵ»وە دەس پێ کرد. «شەرەفیار» لێرەوە چیرۆکەکە دەداتەوە بەدەستی «جەلادەتی کۆتر» و خۆی گوتەنی بە شێوەیەکی فێلزانانە ماڵئاواییمان لێ دەکات و «جەلادەت» بۆ خۆی کتێبی چوارەممان لە سێ بەشدا بۆ دەگێڕێتەوە.

دوایین کتێب دیسان لەلایەن «عەلی شەرەفیار»ە وە دەگێڕدرێتەوە کە ماڵئاوایی لە قەقنەس دەکا و ڕۆمانەکە کۆتایی پێ دێ.

١- فۆرمی ڕیوایەت

«شاری مۆسیقارە سپییەکان»، بەرهەمی بیرەوەری نووسەرێکە کە ڕۆژێک لە فرۆکەخانەدا لەگەڵ گەنجێکی سپی پۆش ڕووبەڕوو دەبێتەوە کە هەڵسوکەوتی زۆر ئاسایی ناچێت و پاش ڕاسپاردەیەک بە نووسەر (عەلی شەرەفیار) کتوپڕ غەیب دەبێت و دوایی نووسەر ئەو یادداشتانەی کە جەلادەت لە ژیانی خۆی بەجێی هێشتووە دەکات بە ڕۆمانێک. گەرچی نووسەر وردە وردە تێکەڵ بە کات و ساتی ڕۆمانەکە دەبێت، بەڵام شێوازی ڕیوایەتەکە لێمانی دەردەخا کە ئەوی دەگێڕدرێتەوە جیهانێکە کە لە سەر بیرەوەرییەک خوڵقاوە، واتە نووسەر لە یەکەم دێڕەوە دەزانێ کە سەر و بنی ڕووداوەکان چییە. شێوەی گێڕانەوەی حەکایەتەکەش ئەوەمان لێ ڕوون دەکاتەوە: «... دەبێت لە نەقیب سامیری بابلیەوە دەس پێبکەم. ئەو پیاوەی چەند ساڵێک دواتر من بە دیلی بەرەو شارەکەی خۆم.. خستمە پێش خۆم» (ل٦٥)، «... کە جەلادەت چیرۆکەکەی بۆ دەخوێنمەوە، مژی لە جگەرەکەی دەدا و وای دەگوت» (ل٢٨٤)، «ساڵانێک دواتر کە لە پێشی ماشێنەکەمدا دادەنیشت، بێ ئەوەی هیچ لە شوفێری بزانێت..» (ل٢٩٥)، «ئەوە یەکەمین و دواهەمین ماچی ژیانی بوو..»، «ساڵانێک بە منی دەگوت.. عەلی شەرەفیار سەیرم بکە..» (ل٣١٦)، «ئەو کاتەی لەگەڵ ڕەوشەنی مستەفا سەفزیدا چووین بۆ لای لە ژوورێکی سارد و.. دەژیان» (ل٣٢٠)، «من دوای تێروانینێکی ورد لە هەموو ئەو کاغەز و دەستنووسانەی جەلادەت خستیە بەردەستم...» (ل٣٤١). ئەم ڕستانە بەینابەین وەبیرمانی دێننەوە کە ئەمەی کە دەیخوێننەوە بیرەوەرییەکە کە ڕووی داوە و کۆتایی پێ هاتووە و وەگێڕێکی هەموو شتزان بۆمانی دەگێڕێتەوە. واتە ئەمانە بیرەوەرییەکانی نووسەرێکی ئاگادار بە شێوازی ڕۆمانەکە بە هەڵکەفت تووشی چارەنووسی «جەلادەتی کۆتر» دەبێت و قەدەر وایە کە ببێتە حیکاتخوانی ژیانی «جەلادەت». خوێنەر لە باری فۆرمەوە لەگەڵ گێڕانەوەی جیهانێک ڕووبەڕوو دەبێتەوە کە هەموو شتێک لەوێدا ڕووی داوە و کۆتایی پێ هاتووە. قەدەری کەسەکان هەر ئەوەیە کە لە بیرەوەری و دەستنووسەکاندا گونجاوە.

ئەم فۆرمە لە چەند لایەنەوە سەرنج ڕاکێشە:

١-١. دەرخستنی ماهیەتی ڕیوایی بابەتەکە. بە ئاماژە بە یادداشت و دەسنووسەکان و بیرەوەری بوونی بابەتەکە، پێ داگری لەسەر ئەوە دەکرێ کە «شەرەفیار» وەک بگێڕێک، کاری گێڕانەوەی ڕووداوەکانە و هیچی تر.

١-٢. دەربڕینی مەودای نێوان ڕووداو وەک یادداشت یان وەک ڕۆمان (قەوارەی ئێستاتیکی ڕووداو). خۆیاکردنی ئەو واقعە هونەرییە کە هەر ڕووداوێک گەرچی زۆر گرنگ و سەرسوڕهێنەر یان موعجیزەش بێت تا قەوارەی هونەری بە خۆوە نەگرێ دەفەوتێ.

١-٣. هاوتەریبی قەوارەی ڕۆمانەکە لەگەڵ ناوەرۆکەکەی. لە ناوەرۆکی ڕۆماندا جیهانێکی

مـتـافـيـزيكالْ دەخـولْقێ. ئەو جـيـهـانەی كـە بەسـەر چارەنووسی مرۆڤ پەلی داكێشاوە و مرۆڤ بێجگە لە گـێـڕانەوەی ئەو قـەدەرە بە ئاكـار و كـرداری خـۆی دەرەتـانـێـكـی تـری پـێ شـك نـایـەت. لـە فـــــۆرمـی ڕۆمانەكەشدا جیهانێك كە دەگێڕدرێتەوە پێشتر خولْقاوە و تۆ چارەیەكت بێـجگە لە سـەلماندنی كـەسـەكـان و ڕووداوەكـان نییـە. جـیـهـانێـك كە لەگـەڵی ڕووبەڕووی دەبیـتـەوە ئەو جیـهـانە ڕیواییـە نییـە كە لەگەڵ كـات و زەمـەن بیـچم بگرێـتـە خـۆی، بەڵكـو جـیـهـانێكە پێش خولْقاو لە بەردەمتدا كە دەبێ ئاوا كە هەیە بیسەلمێنی. ڕەنگە ئـەم تەبابوونـەی نـاوەڕۆك و فـــــۆرم لایەنێكی سەركـەوتووانەی «شـاری مۆسـیقارە سپییـەكـان» بێت، بەڵام خەسارێكی گەورەی لێ كەوتووەتەوە ئەویش ئەوەیە كە كەسایەتی «جەلادەتی كۆتر» نەك بەپێی دینامیكی ڕیوایی و ڕەوشـتی ڕۆمـانـەكـە، بەڵكـو بەپێی ویسـتی نووسەر كە بە فـێـڵـەوە خـۆی لە داڵدەی یاداشـتـەكـانی «جەلادەتی كۆتر» پەنا داوە، بچم دەگرێ.

١-٤. زانـایەتی گـــشـــتـی وەگـــێـــڕ ســـەبارەت بە ڕووداوەكـــان. وەك چۆن بگـێـڕی بیـرەوەرییـەك پێش گێڕانەوەی بیرەوەرییەكەی ئاگاداری ڕووداوەكانە و هەموو لایەنەكانی دەناسێ، بگێڕی ڕۆمان پێش ئاگاییەكی لانی كەم لە داڕشتنی سەرەتایی حەكایەتەكەی خۆی هەیە.

١-٥. نزیك بوونەوە لە شێوە گێڕانەوەی حەقایەتی فۆلكلۆری كوردی. حەقایەتخوانی حەقایەتە كوردییەكان لە كـاتی گێڕانەوەی حەقـایەتەكە جاری وایە لە پەلە و خولیای بیسەری حەقایەت سەبارەت بە چۆنیەتی داهاتوو و چارەنووسی كەسەكان تێ دەگا و بەڵێنیان دەداتێ كە لە داهاتوودا هەموو شتێكیان بۆ دەگێڕێتەوە: «هێشتا زۆر زووە چیـرۆكی چاو پێ كـەوتنی خـۆم و جـەلادەتی كۆترتان بۆ باس بكەم، كە جۆرێك لە جۆرەكان دەكەوێتە ناوەڕاستی ئەم ڕۆمانەوە». (ل١٢)

١-٦. پاساوێك بۆ تێكەڵاوكردنی خەیاڵ و واقیع لە گێڕانەوەی یاداشـتـەكاندا. بەردە بناخەی ڕۆمـانەكە بەوە دانراوە كـە یادداشـتـێك یان با بڵـێین ژیانێك بكرێـتـە ڕۆمـان بە لەبەرچاو گرتنی مـەودای نێـوان یاداشـتـێكی بێوەری لە خەسڵەتی هونەر و ڕۆمانێك كە لە دۆخێكی ئەسـتـەتیكی لە پانـتـایی زمـانـدا دەخـولْقێ. «نووسـینی كتێبێك شتێكە و گێڕانەوەی یاداشت شتێكی ترە.. من عـەلی شـەرەفـیـارم، كـەسـێكم بەهرەی نووسـینم تێـدایە، چیـرۆكـیش مـانـای ئەوەیە بڕێك لە حـەقـیـقـەت دوور بكەوێـتـەوە» (٣٢٣) كـێشـەی حـەقـیـقـەت و خـەیاڵ و پێگەی جـوانی لەم پانـتـاییـەدا چەمكێكی سـەرەكی ڕۆمـانەكەیە. یادداشـتـەكان وەك هێمای حەقیقەت «ئەو ڕۆژە دوای كۆنسێرتەكە باوەشم بە جەلادەتی كۆتردا كرد و گـریام، ئەو لەگـەڵـمـدا نـەگـریا، بە ئارامی باوەشی پێـا كـردمـەوە و گـوتی: من پێم گـوتی، دەبێت حـەقـیـقـەت بنووسی، حـەقـیـقـەت و هیـچی تر» (ل٦٠٨) و ڕۆمـان وەك هێـمـای خـەیاڵ ململانێیـەكی لە نێوان جەلادەت و شـەرەفـیـار ناوەتەوە. «ئەوەی منی وا لێ كـرد بە هەمـوو توانای خۆمەوە بچمە ئەم جەنگەوە ئەو شەڕە سەختە بوو كە لە سەرەتاوە من و ئەو لەگەڵ یەك ڕامان گەیاند، شەڕ لە نێـوان چیـرۆك و ژیاندا» (ل٥٩٧). بۆیە پاداگـرتن لەسـەر یادداشت و دەروەست بوون بە مـاهیـیـەتی یادداشـتـەكان لەباری فۆرمەوە پێویسـتە و ڕۆمانەكەش هەوڵی داوە لەم شێوە گێڕانەوەیەدا زۆر دوور نەكەوێتەوە. گەرچی ئەم پرسیارەش دێتە گۆڕێ كە ئایا كو دەروەست بوون بە شـێـوە گـێـڕانەوەی بیـرەوەرییـەكـان یان «خاترەڕەوایی» وەك پێویستییەكی فۆرمی و ناوەڕۆكی، داهێنانێك لە باری گـێـڕانەوەدا لێ كـەوتووەتەوە؟ كـە بەداخەوە وەڵامی من بەم پرسیارە «ئەرێ» نییە.

١-٧. تێكەڵاوێك لە گـــێـــڕانەوەی یادداشت و كورتەگوزارشت. سەربهوردی «جەلادەت» هێڵی سەرەكی ڕیوایەتی ڕۆمـانەكـەیە كە لە تەنیشت ئەودا كـەسـانێكی تریش دێنە ناو كـایەكـەوە. ئەو كـەسـانە بەپێی گـرینگایەتیـان لەناو كـایەكـەدا ناسنامـەیەكی كـورت و خێـرایان لێ گـوزارشت دەكـرێ: «ئومۆ فـەزل»، «شـاناز سەلیم»، «محـەمـەدی فیـردەوسی» لەو كەسانەن كە بەم شـێـوەیە ئاگـاداری ژیانیـان دەبین و پێگەیان لەناو ڕۆمـانەكـەدا دەناسین. لەم بەشە گـوزارشـتـیـانـەدا بەهۆی بەكـارهێنانی فـرمـانی (فعل)ی ڕابردوو و خێـرا خێـرا، ڕەوتی گێڕانەوەی ڕۆمانەكە و ئەو زمانە نەرمە خوو پێ كراوە دەشێوێ: «... محـەمـەدی فیـردەوسی بە جۆرێك شـەیدای ئەو كـچـە دەبێت هەمـوو ژیانی دەگـۆڕێت و لە مـاوەیەكی كـورتدا هەمـوو نامـە دڵداریەكـانی بۆ... دەنـووســـــێـت...» (ل٣٦٤). «برایـەكـم... خـــــۆی كوشتبوو... خوشكێكم لەسەر شەرەف سەر بڕدرابوو... زەوی و باغـەكانیشـمان تەفروتوونا بووبوون» (ل١٧٢). «لەو شـەوەوە شـاناز سـەلیم.. حـەز لە درەختی پرتەقاڵ

دەکات.. سەی سەلیمی سەی ڕۆستەم... دەکوژرێت... سامانێکی گەورەیان بۆ دەمێنێتەوە» (ل٣٨٩)
دواتر ڕۆڵێکی ترسناک لە چارەنووسی مندا دەگێڕێ (ل٣٩٢)- لە داهاتووی ڕۆمانەکە قسە دەکات. (ل٢٧٩).

٢- زمانی ڕیوایەت

جیاوازی بنەڕەتی شێواز و قوتابخانە ئەدەبییەکان لەو بەستێنەدایە کە بۆ زمانی دابین دەکەن. ڕۆمانتیزیسم، ڕیالیزم، سوریالیزم، ڕیالیزمی جادوویی و...تاد هەر یەکە شێوازێکن کە بەپێی توانست و پتانسیەلەکانیان بارودۆخێکی تازە بۆ زمان دەخوڵقێنن و زمان دەخەنە کایە بۆ تاقیکاری توانست و تواناکانی.

زاراوەی «ڕیالیزمی جادوویی» یەکەم جار لەلایەن هونەرمەندی ئەڵمانی «فرانزرۆ»، بە ئەو ئاسەوارە هونەرییە کوترا کە بە تێکەڵکاری واقیع و خەیاڵ جیهانێکی تەماوی و نیمە واقیع و نیمە ئەفسانەیی دەخوڵقێنێ. ئەو ئاسەوارەی کە «فرانزرۆ»، ئەم زاراوەیەی خستە بەریان، واقیعگەری سونەتیان لەگەڵ بەستێنێکی سوریاڵ و خەیاڵی، تێکەڵ دەکرد. لە ڕوانگەی ئەودا شێوازی نەقاشیەکانی «ئیڤان ئاڵبرایت»، «پۆڵ کادمووس» و «جۆرج تاکی»، ڕیالیزمی جادووی بوون.

شێوازی ڕۆمانی شاری (مۆسیقارە سپییەکان) لە «ڕیالیزمی جادوویی»دا دەگونجێ. بەم پێیە ئەم ڕۆمانە لە پاوانی خۆیدا بەستێنێکی تازەی بۆ زمانی کوردی خوڵقاندووە کە بە تێکەڵکاری خەون و واقیع و خەیاڵ، ڕووبکاتە ئەزموونێک و بوارێکی نوێ تاقی بکاتەوە و توانستەکانی خۆی بخاتەڕوو. «شاری مۆسیقارە سپییەکان» ئەزموونێکە بۆ گێڕانەوەی جیهانێکی تازە کە تەنیا لە بەستێنی زماندا دەخوڵقێ و سەرکەوتن و شکستیشی دیارە هەر دەچێتەوە سەر ڕووبەڕووبوونەوەی لەگەڵ زماندا.

لە «شاری مۆسیقارە سپییەکان»دا، لایەنەکانی واقیع و فەلسەفە و فانتازیا، لە فۆرمێکی ڕیواییدا، بیچمێکی زمانیان گرتووەتە خۆو بەو هۆیە کە لە جوغرافیای کوردستاندا. بە تێپەڕین لە جەستەی فانی، لایەنە شاراو و نەمرەکانی مرۆڤ بنوێنن. گەر مرۆڤی کورد لە جیهانی واقیعدا هێمایەک بێ لە فەنا پەزیرترین بوونەوەرێک کە لەسەر مێژووی پاکتاوی و سڕینەوە و لەناوچووندا ژیاوە، بە بڕوای ڕۆمانەکە لایەنێکی نەمری هەیە کە هەتاهەتایە دەژی و دەبووژێتەوە و «ئەوی دەمرێت و بە سەر دەچێت زەمان خۆیەتی».

(ڕووبەرگی ڕۆمانەکە)

دیارە جیهانی ڕیوایی جەمسەری زمان و زەمانە. ئەو فۆرمە زمانییەیە کە بەپێی زەمان قەوارە دەگرێ و جیهانی تایبەتی خۆی دەگێڕێتەوە. شاری مۆسیقارە سپییەکان لە شوێن و زەمانێکی واقیعەوە دەس پێ دەکا کە ساڵی ١٩٩٨ و فڕۆکەخانەی سخێپهۆڵە، لە ناکاو کەسێک عەلی شەرەفیار دەدوێنێ و شتێکی پێ دەسپێرێ، کەچی دوایی لۆمان ڕوون دەبێتەوە کە ئەو کەسە «شارۆخی شارۆخ»ە و ئەو دەم کە وەنوێنراوە لە جیهانێکی میتافیزیکاڵەوە هاتووە. ئەم ڕووبەڕووبوونەوەی «عەلی شەرەفیار» و «شارۆخی شارۆخ» سەرەتای گرێ خواردنی جیهانی واقیع و ئەو جیهانە سوریالیستە متافیزیکاڵەیە کە «شارۆخ» لێی دابەزیوەتەوە سەر عەرز. لێرەوە بەستێنێک بۆ زمان دەخوڵقێ کە بچێتە کەش و هەوایەکی ناواقیعی و خەیاڵییەوە.

١-٢. دەستپێکی ڕۆمانەکە (دواهەمین دەرکەوتنی شارۆخی شارۆخ)، وەک سەرەتایەک تیشکێک دەخاتە سەر گشتایەتی ڕۆمانەکە و لە فۆرمێکی بازنەییدا نووسەر (شەرەفیار) دەیگێڕێتەوە کە چۆن کەوتووەتە فەزای ئەو داستانەوە. زۆربەی ڕستەکانی ئەم بەشە گوزارەگەلێکی کورتن و لە هەوڵی ئەوەدان کە مەوقعییەتی نووسەر و ئەو ڕووبەڕووبوونە گرینگە لەگەڵ پیاوێکی ڕازناک بەناوی «شارۆخی شارۆخ» بگێڕنەوە. باری زمانی ئەم بەشە ڕاست وەک گێڕانەوەی بیرەوەرییەک دەچێ کە بە لەحنی پیاوێکی بە ساڵاچوو و لەخۆبایی بە نووسین و قسەی خۆ، دەگێڕرێتەوە. گوزارەکانی ئەم بەشە دەکرێ لە باری زمانی «خاترەڕەوایی»وە لەو بەشەدا کە لەلایەن «شەرەفیار» دەگێڕدرێتەوە. گەلێ سەرکەوتووی تێدا بێ، بەڵام کە باسی «شارۆخ» دەکا زمان ناسەرکەوتووە بەشێوەیەک کە ئەو زمانە تەوسیفییە بە هیچ کلۆجێک لە خوێنەری ڕوون ناکاتەوە کە ڕەنگە «شارۆخ» کەسێکی نائاسایی بێ کە لە عالەمێکی متافیزیکاڵەوە دابەزیوەتە سەر عەرز: «کوڕێکی گەنج بوو، سەرتاپای جلی سپی بوو،

تیشێرتێکی سپی...» (ل٧). «شتەکان کەمێک ئاڵۆز و نارێک هاتنە بەرچاوم» (ل٧). «زەرفێکی سپی دامێ و کوتی: ئەگەر بە ئەرک نابێت...» (ل٨). «گوتی من و تۆ هەرگیز یەکتری نابینینەوە، من دەچم بۆ شارێکی تر، ئەمە دواهەمین چاو پێ کەوتنی من و تۆیە...» (ل٩). «... دڵشکاوترین نەی ژەنی دونیا تا رۆژی قیامەت» (ل٩). «کە رۆیشتی ئیتر نامبینیەوە». «... کە وەک شێت و شەوێر هاتە بەر چاوم». «بە گشتی پێم وابوو ئاغای شارۆخ یەکێکە لەو کوردە بەدبەختانەی سەفەری درێژ و.. شێتیانی کردووە» (ل١٠). هەر وا کە باس دەچێتە سەر ناسیاوەکانی «شارۆخ» وەک «جەلادەت» و «شەونمی مستەفا» کە تۆرێک لە جەماعەتی متافیزیکالی نێوان زەوین و ئاسمانن، لە باری زمانی و لەحن، هیچ جیاوازییەکیان لەگەڵ «عەلی شەرەفیار»ی نووسەر نییە، بە چەشنێک کە تا خوێندنەوەی بەشەکانی تر بۆی ناچی کە ئەوە خەریکە رووبەرووبوونێک لە جیهانی ریوایەتدا لە نێوان جیهانی ریال و سوریالدا بیچم دەگرێ و دوو جیهانی جیاواز خەریکە تێکەڵ دەبێ. لەم بەشەدا زمانی تەوسیفی هێندە کزە کە تەنانەت تەعلقیکیش پێک ناهێنێ کە بڵێی «شارۆخ» و «جەلادەت» و دیتران کە هاتوونەتە سەر رێگای «شەرەفیار» و ویستی نووسینیان لێی هەیە، کێن و بۆ ئاڵاون بە چارەنووسی «شەرەفیار»ەوە. «شەرەفیار» بۆ دەربڕینی ئەو هەستە نائاساییە کە سەبارەت بە «شارۆخ» هەیەتی ئەوەندەیە بڵێ: «وەک شێت و شەوێر هاتە بەر چاوم» ئەم تێ گەیینەی «شەرەفیار» لە کاتێکدایە کە دوو لاپەڕە پێشتر «شارۆخ» نموونە ئەلبۆمێک لە مێژووی مۆسیقای بۆ باس کردووە.

گەرچی «شەرەفیار» پێی ناخۆش نییە ئەم رووبەرووبوونەوەی لەگەڵ «شارۆخ» وەک تەجەللی و ئیلهامێک بنوێنێ، بەڵام زمانی تەوسیفی گێڕانەوەکە دەرەقەتی ئەو کورتە کاتە نایەت.

٢-٢. کتێبی یەکەم کە باسی «جەلادەت» و «سەرهەنگ قاسم» و ئاشنابوونیان لەگەڵ «ئیسحاقی لێو زێڕین» دەکا، پێگەی جیهانێکی متافیزیکالی ئوستوورەیی بە دەرکەوتنی فلووتە سپییەکەی «سەرمەد تاهیر» و خۆکوشتنەکەی و شێوە فلووت لێدانەکەی «جەلادەت»ی منداڵ کار و «سەرهەنگ قاسم» و ئەو پێوەندییە سەیرە مۆسیقاییەی نێوانیان و ئاشنابوونیان لەگەڵ «ئیسحاقی لێوزێڕین» و رووکردن لە دنیایەکی رۆحانی و سۆفیانە، خۆش دەبێ. لەم بەشەدا کە هێشتا کەش و هەوای واقیع بەسەر خەیاڵدا زاڵە و کەسەکان هێشتا لە دونیای واقیعەوە نزیکن، زمانی ریوایی سەرکەوتووانە لەگەڵ کاتە ئاسایی و نائاسییەکان مامەڵە دەکا. لە کتێبی یەکدا بەو نیمچە زێدەڕۆییانە کە سەبارەت بە کەسەکان دەکرێ، پەیتا پەیتا بەستێنێک بۆ نزیک بوونەوە لەو دنیا خەیاڵییە دابین دەکات. نووسەر بە وریایی بە راگرتنی پایەکی کەسەکانی ناو رۆمان لە دنیای واقیع و پایەکی دیکەیان لە دنیایەکی متافیزیکاڵ، تێ دەکۆشێ لە فەزایەکی نیمە ناسووتی و نیمە لاهووتی نیزیک بێتەوە. بۆ دەربڕینی ئەم دنیایەش جیهانی مۆسیقا بەستێنێکی لە بارە. چونکو لەم دنیایەدایە کە کاتێک لە واقیع دەپچڕێ و دیسان دەگەڕێتەوە. ئەم باڵانسەی نێوان ئەو دوو دنیایە، بۆ خۆی لە هارموونیێکی زمانی نزیک بووەتەوە. ئەو زمانە نەرم و شاعیرانە، خوێنەر لە جیهانێکی فانتازی نیزیک دەکاتەوە. گەرچی جاری وایە زێدەڕۆیی گەلێکی نائاسایی هەر لەم بەشەدا سەبارەت بە مۆسیقا دەکرێ بەو هۆیە کە هێشتا خوێنەری بۆ ئامادە نەکراوە، هارمۆونی زمانی و دۆخی گێڕانەوەکە دەشێوێنێ: «... شەوێکیان مۆسیقایان بۆ بریندارێک لێ دا کە بەردەوام خوێنی لەبەر دەڕۆیی، پاش کەمێک خوێن پژانی وەستا و هەستایە سەر پێ. شەوێکی دیکە مۆسیقایان بۆ پیاوێکی شەل لێ دا... لە کاتی پارچە ئاوازێکی مەستدا هەستایە سەر پێ و لەسەر قاچە ئیفلیجەکانی سەمای دەکرد» (ل٤٠). یان ئەو زمانە قەڵپەی «جەلادەت» کە لەگەڵ کەسایەتییەکەی ناخوێنێتەوە: «ئایا ئەوە مۆسیقایە ئەمجۆرە سیحرە دروست دەکات، یان ئێمەین دروستی دەکەین،... ئێمەین دنیایەکی پڕ درۆ ساز دەدەین و لێمان دەبێتە حەقیقەت؟ یا...» (ل٤٧) ئەم زمانە فەلسەفییە چەندە لەگەڵ فامی جەلادەت دەگونجێ؟ ئایا «ریالیزمی جادوویی» بە بیانووی ئەو جیهانە فانتازیایەی خۆی دەتوانێ دەرگا بە رووی هەموو مەنتقێکی داستانی دابخات؟ ئایا سۆفییێکی ناشی وەک «جەلادەت» کە تەواوی هێز و توانستی تێ تووڕانن لە فلووتە میراتییەکەی «سەرمەد تاهیرە» و لە جیهانێکی دەرهەستی و سەرمەستدا دەژی، ئەو پرسیارە قووڵە

فەلسەفیانەی چۆن لێ قووت دەبێتەوە؟

بەم چەشنە ئەو زمانە هارمۆنیکاڵەی ڕۆمانەکە زۆرجار لەگەڵ سووژە و کەش و هەوای تایبەتی خۆی ناگونجێ و تا ئاستی وتاری فەلسەفی و ئاخافتنی ئاسایی دادەبەزێ و لە ڕەوەند و چێژی ڕیوایی خۆی دووردەکەوێتەوە. بەداخەوە ئەم خەسارە لە زۆر شوێنی دیکەی ڕۆمانەکەدا دووپات دەبێتەوە: «... ئێستا حەقمانە بپرسین بۆ مرۆڤ لە سەرەتاوە فێری مۆسیقا دەبێت؟ بۆ ئێمە لە سەرەتاوە شتێک فێر دەبین کە سوودێکی نییە؟...» (ل٥١) و...ڕۆمان پێگەی دوان لە هەموو بوارەکانی ژیان و شوێنی پرسیار لە هەموو لایەنەکانی هەبوونە، بەڵام بە مەرجێک لە خەسڵەتی ڕیوایی خۆی کە خەڵاتێکی خودایی ڕۆماننووسە، دوور نەکەوێتەوە.

٣-٢. لە کتێبی سێ بەولاوە چەندە کە دەچییە پێشێ لە ئەو دنیا نەمرە متافیزیکاڵە کە جیهانی سەرەکی ڕۆمانەکەیە، نیزیک دەبین و شوێن و کاتە فانتازیک و خەون ئاساکان خۆشە دەبن و خوێنەر پێیان ڕادێ و ئەو جیهانە ناواقیعە وەک بەشێک لە واقیعی ڕۆمانەکە دەسەلمێنێ. شاری پرتەقاڵی سپی وەک جیهانێک لە نێوان بوون و نەبووندا، وەک ڕەهەندە دەروونییەکانی مرۆڤ و کاتە پیرۆز و ناپیرۆزەکانی، وەک لە یادکردن و یادەوەری، وەک سڕینەوەی خۆت و هەشاردنەوەی واقیعی خۆت، وەک لەناوبردن و جاویدانەگی، وەک گەیشتن بە تەشقی تەجەللی و نغرۆ بوون، وەک عیشق و نەفرەت، جیهانێکی پارادۆکسیکاڵ و سەرکەوتووترین بەشی ڕۆمانەکە لە باری زمانی و گێڕانەوە و تەبابوون لەگەڵ لایەنە ڕیواییەکانی جیهانی داستان و هێماسازی داستانی و قووڵ بوونەوە لە هەناوی کەسەکانە.

٤-٢. ڕۆمان شانۆیەکە کە هەر وشەیەک دەوری تایبەتی خۆی هەیە. بۆ گێڕانەوەی کەش و هەوا واقیعی و ناواقیعیەکان زمانە کە توانستی خۆی دەخاتەگەڕ و وێنە داستانەییەکان دەنوێنێ. زمانە شیعرییەکەی «شاری مۆسیقارە سپییەکان»، نەوەک تێکەڵکارییەکی خولقێنەرانە لە زمانی ڕۆمان و شیعر بێت، بەڵکو هەر کات دەرەقەتی گێڕانەوەی زەرافەت و بوونی شت و کەسەکان نایەت، ڕوو دەکاتە وەسفێکی شاعیرانە و بگرە لە زمانێکی ڕۆمانسیش نزیک دەبێتەوە: «بڵێ شارۆخی شارۆخ، شارۆخ مەهدی شارۆخ... دڵشکاوترین نەیژەنی دنیا تا قیامەت» (ل٩)، «... بەرەبەیان نزیکە و کەمێکی دی کەڵەشێر دەخوێنێت و عەندەلیب بەیانی دێتە زمان، تەبیعەت هاتنی سوبحێکی دی ڕادەگەیێنێت» (ل١٧٧)، «ئاه دالی خۆشەویستە خەیاڵیەکەم، خۆشەویستە ئەفسانەیی و نائومێدەکەم، ئەی ئەشقێک کە هەمیشە لێمەوە نزیکیت و بە ئەندازەی دوورترین ئەستێرەش لێم دووری...» (ل٢٩٧)، «ئاه دالیا بۆ برینەکانی منت تیمار کرد، بۆ لێ نەگەڕایت بمرم بۆ لە بری گوللەیەک هەزار برینی ترت کردە ڕۆحم...» (ل٣١٤)، «...جەلادەت نامەیەکی لە هەوادا دەگرتەوە و دەوەستا و دەیخوێندەوە، نامەیەک بوو لەسەر لم، لەسەر مردن، لەسەر خنکان لەژێر ئەستێرەدا، لەسەر بێدەنگی...» (ل٥٦٥). «تۆقیانووسی هاوار»، «فریشتەی لم» و... یان ئەو کەسە بلووریین و شووشەییانە کە بەرگێکی شاعیرانەیان لەبەر کراوە بۆ ئەوەی بێ سێ و دوو کەسایەتییەکانیان لە خوێنەر ڕوون بێت و خێرا بەسەر بەردەنگدا بسەپێنرێن: «جەلادەتی کۆتر، جەلیلی باران، جەمیلی پرۆشە، حەسەنی تۆفان، عەبدوڵای تەرزە، نووری بەفر». گەرچی بەهۆی هەڵپەساردەیی ئەم کەسانە لە نێوان واقیع و خەیاڵدا ڕەنگە ئەم ناوە تێکەڵکارانە تارادەیەک سروشتی بنوێنێ، بەڵام ئەو هاوکێشە و هاوتەرییە گرینگە و باوەڕە بڕیارکراوە کە خەسڵەتی ڕۆمانێک لە چەشنی ڕیالیزمی جادوویی، تێک دەچێ. گەر «کۆتر» پاشگرێکی لەبار بێت بۆ «جەلادەت» کە لە نێوان زەمین و ئاسماندا لە هاتوو چوودایە، باران و پرۆشە و تۆفان و بەفر و تەرزە لە هیچ یەک لە کەسەکان ناوەشێتەوە. دیارە نەک هەر زمانی ئاسایی، بەڵکو زمانی خوازەش بۆ دەربڕینی مەبەستی خۆی مەوقعییەت و باری تایبەتی خۆی دەوێ. هیچ چەشنە کردەوە و فەزایەکی نە واقیعی و نە فانتازێک بۆ «جەلیلی باران، جەمیلی پرۆشە، حەسەنی تۆفان، عەبدوڵای تەرز، نووری بەفر»، دابین نەکراوە بێجگە لەوەی ئەم جۆرە پێناسانە لایەنێکی کلێشەیی و شوعاری چێ دەکەن و کەسەکان لە بەستێنێکی دینامیکی دوور دەخەن و لە تەنگژەیەکی وەستاودا قەتیسی دەکەن. لەلایەکی تریشەوە ئەم چەشنە ناولێنانە بەهۆی دووپاتە بوونەوەی بۆ هەموو یان زۆربەی کەسەکانی نێو ڕۆمانەکە، دەبێتە تایبەتمەندییەکی شێواز (سەبک)ی کە ئیتر لەلای خوێنەرەوە بەجدی ناگیردرێن.

ئەمن دڵنیام کە بەڕێز «بەختیار عەلی» مەودای زمانی

شیعر و ڕۆمان و فەلسەفە و مەودای نێوان واقیع و هونەر باش دەناسێ، بەڵام بەداخەوە لە شیعردا بە زمانی فەلسەفە و لە ڕۆماندا بە زمانی شیعر دەدوێ.

٣- غیابی داڕشت

دەربڕینی حەقیقەتی قوربانی تۆڵەیەکە لە جەللاد، بۆیە مۆتەی «جەلادەتی کۆتر»، وەک ڕۆحی «هاملێت» باوک دەنیشێتە سەر «عەلی شەرەفیار» و داوای تۆڵەی لێ دەکات. «جەلادەت» بە دەربڕینی بوونی خۆی تۆڵە لە ئەو جەللادانە دەکاتەوە کە پێیان وابوو بە کوشتن لە دەستی ڕزگار دەبن هەر وەک هەر ڕیوایەتێکی فانتازیک ڕەنگە تۆڵەیەک بێت لەو واقیعە تاڵە کە بێ بەزەییانە مرۆڤ هەڵدەپێچێ.

بناخەی چەمکی ڕۆمانی «شاری مۆسیقارە سپییەکان» لەسەر ئەوەیە بلێ کە گێڕانەوەی کارەسات ڕۆچنەیەکە بۆ تیشک خستن بەسەر لایەنە نەمرەکانی مرۆڤ. واتە کارەسات گەرچی ڕەنجێکی زۆر بۆ مرۆڤ پێک دێنێ لەلایەکەوە سەرەتایەکە بۆ دەرخستنی لایەنە شاراوەوە و پیرۆز و نەمرەکانی مرۆڤ. ئەمەش جیهانێکی تازەیە کە ڕۆمانەکە لە هەوڵی دەربڕینیەتی، بەڵام غیابی داڕشتێکی داستانی بە گشتی پێشی بە پێکهاتنی ئەو جیهانە گرتووە و ئەوەی کە پێکهاتووە پتر لە ڕیوایەتی بیرەوەرییەکی ئەزەلی دەچێ تا جیهانێکی داستانی کە لەسەر داڕشت و زمان و زەمان واتە ڕیوایەت چێ کرابێت. «عەلی شەرەفیار» کەرستەیەکە بە دەستی «جەلادەتی کۆتر» و ئەویش ئامرازێکە بە دەستی «بەختیار عەلی» بۆ ئاشکراکردنی جەللاد و دەربڕینی واقیعی بەعس و پاکتاوی و دژایەتی لەگەڵ حیزبایەتی و ڕەخنە لە شەڕی ناوخۆ و ڕاگەیاندنی مانیفیستی هونەری و فەلسەفی و فێرکاری شێوەی چیرۆک نووسین و تایبەتمەندییەکانی ڕەخنەگر.

«شاری مۆسیقارە سپییەکان» پتر لەوەی کە جیهانێکی داستانی ئەستەتیک بێت، ئامرازێکە بۆ دەربڕینی هەڵوێستە سیاسی و فەلسەفی و ئەدەبییەکان. بەم پێیە لە زۆر بەشی ڕۆمانەکەدا وتار و ڕستەی زۆر لە چەشنی وتار و ڕستەکانی «بەختیار عەلی» بە خۆیایی دەبینرێ: «... دادپەروەری ئەوەیە بەر لە دوژمنەکەت تۆ دەستت بگاتە زەوییەکانی تر و سەردەمەکانی تر...» (ل١٩٧)، «حەقیقەت لە هونەردا وەک حەقیقەت نییە لە ژیاندا...» (ل٢٠٩) «... لە ئۆتێلێکی سووتاو و وێراندا بوو لە ناوەڕاستی شاردا، کە چەند ساڵێک دواتر، گۆڕدرا و لە بنەوە تازەکرایەوە، بوو بە شوێنی ئەو وەفدە بێ ئیشانەی لەم سەر و لەو سەری دونیاوە ڕوویان لە کوردستان دەکرد...» (ل٣٢٠). «نا ئازیزان پاڵەوان لە حیکایەتخوان گرنگترە ئەوە من بووم ئەو ڕۆژە تاریکانەم بینی نەوەک عەلی شەرەفیار...» (ل٣٤٢).

جیهانی واقعی فانتازیکی ڕۆمانەکە و کەسەکان و هەموو چەمک و فەزاکان ئۆبژەی «بەختیار عەلی»ن کە بە هێزێکی دیکتاتۆریانەوە لەژێر چنگی خۆیدا باروباریان دەکات و کورتە کاتێکیش بە بێ ویستی ئەو نە جەللاد و نە قوربانی مافی بوونیان نییە. جیهانی ڕۆمانەکە قت و قایم بە زنجیری زانایی و لە خۆڕادینی نووسەر چاودێری دەکرێ. لێرەدایە کە جاری وایە درێژە پێدان و دووپاتەکردنەوەی بێ کەڵک، ڕۆمانەکەی تووشی حەشف و پەتک کردنەوە دەکات. «تابلۆیەک کە دەمرێت بۆ هەتا هەتایە دەمرێت... توانای مۆنالیزا لەسەر مانەوە هەزاران جار لە توانای ئیمپراتۆریەتە گەورەکان لەسەر ژیان و بەردەوامی درێژەترە، مێژوو دەڕوات، بەڵام مۆنالیزا هەر لەوێیە،... هونەر تەنیا هەستکردە نییە بەو شتانەی کە نایانبینی ئەو شتانەیە کە دەبێت ببینین... تەنیا هونەری شێوەکار ئەو دەرفەتەمان بۆ دەڕەخسێنێت ئەبەدییەت ببینین» (ل٢٦٣). ئەم دەمەتەقە سەبارەت بە نەمری هونەر چەند پات و چەندپات دەبێتەوە ئەویش لە حاڵێکدا کە بەردە بناخەی ڕۆمانەکەش هەر لە سەر نەمری هونەردایە. بڵێی «بەختیار» دڵەڕاوکێی ئەوەی هەبووە کە لایەنی داستانی ڕۆمانەکە، کە مۆسیقای وەک هێمایەک لە نەمری و ئیشراق و بەردەوامی هونەر دەگێڕێتەوە، بڕستی دەربڕینی ئەم چەمکەی نەبێ و بەردەنگە گەمژەکانی تێکستە گەورەکەی لێی تێ نەگەن!؟

زۆربەی ڕیوایەت و چەمک و فەزا و کەسەکان، لە شەهوەتی وتنەوە سەرچاوەیان گرتووە تا پێویستییەکی داستانی. ئەم شاوەتە کە بەو هەموو چەند پاتەکاریە تێر نابێت، دان بە دانەمرکانی خۆیشی دادەنێت: «من لەو داوەت و ئاهەنگە سەیرانەدا دەیەها شارم بینی کە باسکردنیان کتێبێکی گەورە گەورەی دەوێت» (ل٤٨٧). «... بەڕای جەلادەت نهێنی قووڵی ئەو شارە، وەک نهێنی جوانی شتێکە وەسف ناکرێت. مرۆڤ دەتوانێت

وێنەیەکی لەسەر دروست بکات، بەڵام ناتوانێت دەست بخاتە سەر دوا مانا و دوا جەوهەری» (ل٥٦٨).

ئەوە دارشتی ڕۆمانەکە نییە کە «عەلی شەرەفیار» تووشی «جەلادەتی کۆتر» و «جەلادەت»یش تووشی مۆسیقا و ئیسحاقی لیۆزێرین و شاری پرتەقاڵە سپییەکان و جیهانی ناو ڕۆمانەکە دەکات، بەڵکو سەرلەبەری ئەم ڕووداوانە ویست و پیشازەینی «بەختیار عەلی»یە و هەموو کەسێک لەژێر دەمامکی ئەوەوە، وە دەنگ دێت. واتە «شاری مۆسیقارە سپییەکان» نەک لە پێویستییەکی داستانییەوە، بەڵکو لە پێش ئاگایی و ویستی زاڵی نووسەر (بەختیار)ەوە سەرچاوەی گرتووە.

کێشەی ڕۆمانەکە لەوەدایە کە دەرەقەتی دیاری کردنی سنووری هەڵوێستی ڕیوایی و ڕیوایەتی هەڵوێست، نەهاتووە، واتە دەروەستی وەڵامی ئەم پرسیارە نەبووە کە ئایا دەربەستی ڕیوایەتی هەڵوێستەکانە یان دەیەوێ بە هەڵوێستێکی ڕیواییەوە ڕوو بکاتە جیهان؟

٤- حەقیقەتی سپی

«شاری مۆسیقارە سپییەکان» دەربەستی ڕیوایەتی حەقیقەتێکی سپییە. ئەو حەقیقەتە سپییە نەنووسراوەیە کە لە پاڵ حەقیقەتێکی دیاریکراو و ڕووقایم- کە بێ بەزەییانە واقیعی مرۆڤ و مەرگی لێ دەکەوێتەوە- لە هەوڵی نەمری مرۆڤدایە. بۆ دەربڕینی ئەم حەقیقەتە سپییە هێڵێکی سپی لە سەرەتاوە تا کۆتایی کێشراوە و فۆرمی ڕۆمانەکەی لەسەر بنیادنراوە. هێڵێک کە هێمایەکە لە جیهانی ئەو حەقیقەتە سپییە و هەر کەس و هەر ڕستەیەک کە دەچێتەوە سەری، دروشمێکی سپی پێوەیە: «سەرتاپای سپی بوو، تیشێرتێکی سپی، پانتۆڵێکی سپی، جووتێک پێڵاوی بریقەداری سپی»، «زەرفێکی سپی دامێ»، «فلووتێکی سپی»، «دەستێک بیجامەی سپی»، «ماڵێکی سپی»، «ڕۆحێکی سپی»، «پرتەقاڵی سپی»، «کراسێکی سپی» و «مێزێکی سپی»، «عەبا سپیەکەی»، «ئەسپی سپی»، «شازادەی سپی»،... «کۆتری سپی»، «خاولییەکی سپی»، «شاری مۆسیقارە سپییەکان»، «فریشتە سپی پۆشەکانی ئاسمان»، «پاڵتۆیەکی درێژی سپی»،...« تیپی مۆسیقای کەشتی سپی». ئەم نیشانە سپیانە وەک توخمێکی نەگۆڕ، بە نووساندنی جیاوازییە ڕووبنەماییەکان، یەکێتییەکی بونیادی پێک دێنن. ئەم یەکێتییە ڕووخانییە لە سەر ژێر خانێکی پارادۆکسکاڵدا پێک هاتووە. پارادۆکسی گەیشتن بە هەرمان و ستایشی مەرگ. «شاری مۆسیقارە سپییەکان» شارێکی نەمری پڕ نهێنییە و ڕەمزی مانەوە و هونەر. لایەنی هزرمەندی هەبوون و مەیلی هەرمانی مرۆڤ و جیهان، بەڵام دەروازەی ئەم شارە مەرگ و نەمانە. تەنیا بە ئەزموونی مەرگە کە دەرگای ئەم شارەت لێ دەکرێتەوە. بە مەرگی «سەرمەد تاهیر»ە کە فلووتە سپیەکە وەک میراتییەکی پڕ نهێنی و ڕەمزی جاویدانەگی دەگاتە «جەلادەت». «جەلادەتی کۆتر» بەهۆی دەرچوونی لە کارەساتێک کە ببووە هۆی مردنی هەموو هاوڕێکانی، لای خەڵک بیرەوەری مەرگ بوو. «مردنی هەموو هاوڕێکانی ناوبانگێکی زیاتری بۆ جەلادەتی منداڵ دروست کردبوو کە تاکە کەسێک بوو لەسەرزەمینی مردن گەڕابووەوە» (ل١٧). سەرەتای نزیک بوونەوەی «جەلادەت» لە مۆسیقا دوای ئەو کارەساتەوە دەس پێ دەکات و وەک بڵێی هاوڕێکانی ئامادەیی ڕۆیشتنیان بووە و ئەم هێشتا نەگەیشتووەتە پلەی چوون بە دەروازەی مەرگ و ئۆقرە گرتن لە سەرزەمینی هەرمانی شاری مۆسیقارە سپییەکان. «دوای ئەو ڕووداوە پلەی تەنهایی و غوربەتی ئەو منداڵە گەیشتە ئاستێکی ترسناک لەو کاتەشەوە بە جۆرێکی سەیرتر ژیانی بۆ مۆسیقا تەرخان کرد...» (ل١٦). ڕووداوە مەرگ ئاساکە ڕەنگە تیشکێکی ئەو شارەی پیشانی «جەلادەت» دابێت و موعجیزەیەکی پێ بەخشی بێت کە ڕوو بکاتە مۆسیقا و هەر موعجیزە ئاسا زۆربەی ئامێرەکان فێر بێت و شەو و ڕۆژ لە تۆمارێکی بچووکەوە گوێی لە سۆنات و سەمفۆنیاکانی دنیا بگرێت و هەموو مۆسیقارە گەورەکانی دنیا و ئاوازەکانیان لە دوورەوە بناسێتەوە (ل١٦).

«جەلادەت» کە بریندار دەبێت «ئوم فەزل» خواژنی تەپ و تۆز نەجاتی دەدا و دەیگەیێنێتە «تیاتری پرتەقاڵی سپی»، لێرەشدا جارێکی تر «جەلادەت» بەشێوەیەک مەرگ دەئەزموونێ. وەک بڵێی کات لەگەڵ کات جەلادەت لە ئەزموونی مەرگدایە. لە «تیاتری پرتەقاڵی سپی»دا بە جۆرێکی تر جوانییەکانی هەناوی جەلادەت دەکوژن، کوشتنێک کە بە جۆرێک ڕەمزی ڕاگرتنی جوانییە. ئەمەش قۆناخێکی تر لە مەرگە کە جەلادەت دەبێ تێیپەڕێنێ. لەوێ دوکتۆر «مووسای بابەک» پێی دەڵێ: «... کە ئەو شەوە تۆم بە خوێنەوە

بینی، تێگەیشتم ئەوەی کە دەتوانێت نهێنی ئەم مۆزەخانە بپارێزێت، دەبێت یەکێک بێت خۆی مردنی بینیبێت و لە تاریکستانی مەرگەوە گەڕابێتەوە، تەنیا ئەو کەسانە دەتوانن بێن بە پاسەوانی ژیان کە مردنیان بینیوە» (ل١١٤). «جەلادەت» بە مۆسیقا پاکیزە دەکرێ و دەگاتە درەوشانەوە و دوایی لەلایەن ئاسایشەوە دەکوژرێ و هەموو نهێنییەکانی (شاری مۆسیقارە سپییەکان) و هاوڕێکانی بەچاو دەبینێ. ئەم کوژرانە تەشقی درەوشانەوەی «جەلادەت»ە و گەیشتنی بە هەموو نەهێنییەکانی وڵاتی هەرمان. ڕۆمانەکەش بە بەشی ماڵئاوایی قەقنەس کۆتایی پێ دێ و «جەلادەت» وەک قەقنەسێک دەنوێنێ کە بە مردن و ژیانەوەی دووبارە و دووبارە لە نێوان جیهانی مان و نەماندا لە هاتووچوودایە.

ئەوەی لەم پێکهاتە پارادۆکسیکاڵە دەکەوێتەوە ستایشی ئەو مەرگە سپییەیە کە مرۆڤ دەگەیێنێتەوە جیهانێکی جاویدان. گەرچی ڕۆمانەکە لە هەوڵی ڕزگاری قوربانییەکان لە نەمان و فەوتاندایە، بەڵام لە لایەکیشەوە بەوەی کە کلیلی ئەم جاویدانەگییە مەرگە و مەرگیش بەدەستی جەللادەوەیە، ناڕاستەوخۆ جەللادیش ستایش دەکرێ. «ئیسحاقی لیۆزێرین» کە «جەلادەت» و «سەرهەنگ قاسم»، بەرەو باکوور دەبات بێجگە لە مەرگ ڕووی لە چ سەرزەمینێکە؟ «ئیسحاق» پاش ماوەیەک کە ئەو دوو منداڵە، کە لە تەشقی مۆسیقاریدان- لە ماڵی خۆ ڕادەگرێ وەک پیری خانەقا فێری پاڵاوتنی ڕۆح و هەڵنۆشینی مۆسیقایان دەکات، ڕوو بە شوێنێک دەیانبات کە مەرگ و بەعس کۆتایی سەفەرەکەیانە. گەر مەرگ نەبایە، گەر جەللاد نەبایە ئیسحاق بە چی خۆی دەخستە ئەو دیوی مەرگ و جەلادەتی بە شانی جەللادێک وەک «سامیری بابلی» دەگەیاندە پرتەقاڵی سپی؟ لە بیرمان بێت کە سەرەتای پێغەمبەریەتی مۆسیقایی «جەلادەت» بە خۆکوشتنی «سەرمەد تاهیر»ەوە دەستی پێ کرد. بەم چەشنە ستایشی مەرگ لایەنێکی بن واتەیی ڕۆمانەکەیە و ئەمەش ڕۆمانەکە دەخاتە ئەو تەنگژە پارادۆکسیکاڵە ئاییینەوە کە هەم هەڕەشەی دۆزەخ بۆ جەللاد دەکات و هەم بە ستایشی مەرگی قوربانی، مزگێنی بەهەشتی دەداتێ. ئایاکو مەرگ و جەللادیش وەکو هەموو شتێک لە لای ئیماندارانی (شاری مۆسیقارە سپییەکان)، مەرگی سپی و جەللادی سپییە؟

ئەگەر نووسین ڕەمزی هەرمان بێت لەلای (شەرەفیار) ڕێگایەکە بەرەو مەرگ: (بەڵام هێدی هێدی نووسینم وەک ڕێگایەک دەبینی بەرەو مەرگ)(ل١١) ستایشی نووسین وەک ڕەمزی هەرمان بڕوای قووڵی (جەلادەتی کۆتر)یشە، چونکو کاتێک کە خوازیاری نووسینی خۆیەتی مەرگ و هەرمانی وەک ئەزموونێک تاقی کردووەتەوە و بەم قەناعەتە گەیشتووە، بۆیە ستایشی نووسین ستایشی مەرگە و ئەمەش لە سەرەتای (شاری مۆسیقارە سپییەکان)ەوە دەس پێدەکات.

٥- فەلسەفەی سپی و حەقیقەتی سێیەم

نووسەری مەکزیکی «کارلوس فوئنتس» دەڵێ: «ئێمە لە شوێنێکدا دەژین کە دەبێ هەموو شتێ لەسەر ڕا بگوترێتەوە، بەڵام دەبێ شێوەی ئەم گوتنەوە ببینینەوە»، کوردستان بەهۆی مێژووی تایبەتی خۆی ڕووبەڕووبوون لەگەڵ گەلێک دیاردەی تراژیک و کارەسات، شوێنێکە کە بابەتگەلێکی تازە و شیاوی گێڕانەوەی بۆ جیهان هەیە، لە واقیعە مێژوویی و کۆمەڵایەتییەکانییەوە بگرە تا لایەنە سیاسی و ترس و هومێد و تەنیایی و زیندان و خاپووری و بێ دەرەتانی و گۆڕی بە کۆمەڵ و مەرگ و ئەنفال و هەڵەبجە، هەموو ئەو بابەتانەن کە بە هونەرکردن و گێڕانەوەیان پێویستییەکی حاشا هەڵنەگرە. دیارە کات و ساتی وا هەیە کە بێجگە لە هونەر بە هیچ کلۆجێکی تر ناگێڕدرێتەوە. هەست و کارەساتی وا لە نێوان جەللاد و قوربانییەکاندا هەیە بێجگە لە حەکایەت بۆ کەس ناگێڕدرێتەوە. لەم شوێنەدا کە هەبوون شاڵاو دراوە و هەزاران بیرەوەری فەوتاوە و هەر کاتێک بوون لە مەترسیدایە، ڕیوایەت و گێڕانەوە و وەبیرهێنانەوە تەنیا ڕێگاچارەی ڕزگاربوون لە نەبوونە. «هانائارنت» دەڵێ: «مانای هەبوونی ئینسانی هەر تەنیا هێزی داگۆڕان و زاڵبوون بەسەر جیهاندا نییە، بەڵکو توانستی بە بیر ڕاسپێران و وەبیرهاتن و مانەوە لە قسەیەکی ڕیوایی و بیرەوەرییەکاندایە (زندگی در دنیای متن ل ٧٢).

ڕۆمانی «شاری مۆسیقارە سپییەکان» دەربەستی دەربڕینی هاواری قوربانییەکانی دیکتاتۆریە و بەرەنگاری مەبەستی دیکتاتۆر کە سڕینەوەوە و لەناوبردنە. یەکێک لە چەمکە سەرەکییەکانی «شاری مۆسیقارە سپییەکان» لەسەر ئەم مەبەستە دانراوە: «...

لە ماوەیەکی کەمدا وڵات پڕ دەبێتەوە لە حەقیقەتی دۆزراوە، لە هاواری ئەو مرۆڤانەی لە تەپ و تۆزی جەنگەکاندا خەریک بوو لەیاد دەچوونەوە...» (ل٦٠٠). بەڵام ئایا کو ڕۆمانەکە بەو ئامانجەی خۆی گەیشتووە؟

بە پێی قسەکەی «کارلۆس فوئنتس» کە لەسەر گوتنەوە و شێوەی گوتنەوەی شتەکان پێ داگری دەکات «بەختیار عەلی» وەک ئەرکێکی هونەری، یان ڕۆشنبیرانە هەست بەم گوتنەوە دەکات، بەڵام شێوەی گوتنەوەی لانی کەم لەم ڕۆمانەدا ئامانج ناپێکێ.

«بەختیار» لە داڕشتنی ئەم ڕۆمانەدا چەند مەبەستی سەرەکی هەیە:

– گێڕانەوەی مرۆڤ لە تەنگانەی بوون و نەبووندا،
– گێڕانەوەی کورد لە تەنگژەی پاکتاویدا،
– جاویدانە کردنی شوناسی کورد بەهۆی هونەری ڕیوایەتەوە،
– کەڵک وەرگرتن لە شێوە ڕیواییە کوردییەکان وەک بیرەوەری گێڕانەوە و گواستنەوە و حیکایەتخوانی،
– ئاوڕدانەوە لە ئەفسانەی کوردی و ئوستوورەکانی،
– بە مۆدێرن کردنی شێوە ڕیواییەکانی کوردی،
– لا کردنەوە لە پۆست مۆدێرن و ئەو بیرۆکەیەی کە هەرچی تۆ تێی بگەیت ئەوە حەقیقەتە،
– ڕاگرتنی شوێن پای نووسەر لە دێڕ بە دێڕی ڕۆمانەکەدا،
– ئازادکردن و سنوور دانەنان بۆ دەرکەوتەکانی زەین،
– بە شوناس کردنی کارەسات و بە کورتی گێڕانەوەی لایەنێکی نەناسراوی مرۆڤ بە گشتی و کورد بەتایبەتی.

کە بۆ گوتنەوەی ئەم مەبەستانە دنیایەکی متافیزیکاڵی نیوە ئاییینی و نیوە ئۆستوورەیی دروست دەکات کە بۆ خۆی هەڵگری تایبەتمەندییەکانی جیهانێکی ئایدۆلۆژیکە ئەویش لەلایەن «بەختیار عەلی»یەوە کە بە پوختی و پاراوی چەندین بابەتی لە سەر ئایدۆلۆژیا و خەسارەکانی نووسیوە.

– کێشەی عەین و زەین، کێشەی سوبژە و ئابژە، کێشەیەکی گەورەی فەلسەفی مێژوویی بوو کە لە تەمسیلی «مۆسۆل»ی ئەفلاتوون کەوتەوە. تەمسیلێک کە مرۆڤی لە واقیعی ئیرەیی و جەستەیی خۆی خافڵاند و چاوی بڕییە ڕۆچنەی متافیزیک. ڕۆچنەیەک کە تیشکی تیژی متافیزیک ئیزنی چاو هەڵهێنانی پێ نەدا و لە وەڵامی پرسیارەکانی تاوانی گێلی و گەمژەیی وەبەر کەوت و فێر بوو لە بری دیتن و پرسین، گوێگرێکی باش بێ و بەوەی کە دەیبیستێ سەرمەست بێت و لەژێر تاوی متافیزیک بە مەدهۆشی بتاوێتەوە.

ئایا «شاری مۆسیقارە سپییەکان» یان شاری وەهمەکانی زەینی شیزۆفرینێکی جەلادەتی کۆتر کە بۆ خۆی ستایشی متافیزیکە، دەرەقەتی دەربڕینی واقعی کورد دێت؟ ئایا پێی دەکرێ کارەسات و مێژوو بکا بە شوناسی کورد؟ گەر بڵێین ئەمانە داخوازییەکی نەشیاو و بێ پێوەندییە لە ڕۆمان، دەڵێین ئایا ئەم شارە دەتوانێ شوناسی کورد بگێڕێتەوە؟ گەر ئەمەش بە ویستێکی نەگونجاو بزانن دەپرسین ئایا ئەو جیهانە متافیزیکاڵە بڕستی ئەوەی هەیە وێنەیەک بێت لە جوانیناسی ڕیوایی کوردی بە هەموو خۆشی و ناخۆشی و بوون و نەبوونەکانییەوە؟

ئایا ئەم جیهانە ئایدیالۆگە بۆ خۆی جیهانێکی تازەی داسەپاو نییە؟ «ئەوانە ژمارەیەک خەڵکن پەرۆش و شیفتەی جوانین. هەندێکیان لە تاریکیدا دوای جەلادەت دەکەون و ناتوانن بیگرن... ئەو پەیامهێنی زەمین و زەمانێکی ترە، نامەیەکی نهێنی پێیە، کە دوای تێپەڕینی ساڵان و مانگێکی زۆر، ژمارەیەکی کەم دەتوانن شفرەکانی بکشێنن و بگەنە نهێنییە ڕاستەقینەکەی و بێ بە پاسەوان لە زەریای جوانییە کوژراوەکاندا». (ل٥٩٨) ڕۆمانەکە بانگەشەی ئەوەی هەیە کە جیهانێک دەگێڕێتەوە کە لە حەقیقەتی ئەم جیهانە ناگونجێ و لە جیهانی لاهووتیش ناچێ و شانازی بەوە دەکات کە جیهانێکی سێیەمە و بە حەقیقەتێکی تازەوە بە تێکەڵکاری واقیع و فانتازیا لەسەر بنەمای هونەر سازکراوە. ئەم جیهانە کە خۆی بە نائیلاهی و نائاییینی دەناسێنێ و هاوکات لەگەڵ ئەوەش بانگەشەی مەعنەوییەت دەکات، بۆ خۆی پڕاوپڕ جیهانێکی ئایین ئاسا و ئایدۆلۆژیکە. جیهانی «شاری مۆسیقارە سپییەکان» کە هەمیشە لە نهێنییەکان دەدوێ و بەڕاز و ڕەمز پاساوی هەموو شتەکان دەداتەوە و هەموو چەمکەکانی سەلمێنراو و حەقیقەتی حاشا هەڵنەگر و کەسەکانی پاڵاوتە دەنوێنێ و تاوانی نەزانین و تێ نەگەیشتن دەخاتە بەر بەردەنگ و لە باتی وەڵام دانەوە هەر پرسیارێک دەباتەوە سەر نەزانین و تێ نەگەیشتن و باوەڕ پێ نەهێنان، ئایا جیهانێکی داخراوی ئایدۆلۆژیک

نییە؟. «بەڵام دەیزانی نهێنییەکی ون هەیە ناتوانێت بیدرکێنێت، نهێنییەک دەکەوێتە دەرەوەی سنووری زمان... نهێنی هەرە گەورەی شاری مۆسیقارە سپییەکان لە شەقامەکان و کووچەکان و گەڕەکە بەرینەکانیدا نییە، بەڵکو ئەو نهێنییە لە مۆسیقاکان و تابلۆ و نامەکاندایە کە لەوێوە دەگەڕێنەوە بۆ جیهان» (ل٥٦٩). دیارە ئەم شێوە دوانە سەبارەت بە شتەکان، بێجگە لەوەی بانگەشەی ڕازی قووڵ و نهێنی بێ بگار دەکات هیچ شتێکت بۆ ناگێڕێتەوە بگرە هەر چەشنە ڕەخنە و پرسیاریش بخاتە ئەستۆی نەزانین و تێ نەگەیشتنت. لە سەرەتاشدا «عەلی شەرەفیار» گوتبووی هەر تێکستێکی گەورە دوژمنی گەمژەی هەیە، واتە دوژمنێک کە بە هۆی لێ حاڵی نەبوون دوژمنایەتیت دەکات. عەرەب دەڵێت «الناس عدو مجهولا».

کێشەکە نەک لەسەر مەبەست و چەمکەکان کە لە سەر شێوەی گوتنەوەی ئەم چەمکانەیە. کەسایەتییە سوپێرمەنە پاڵاوتەکەی سۆفییەکی وەک «جەلادەتی کۆتر» و نواندنی جیهانێکی بارگاوی و پڕ نهێنی وەک شاری مۆسیقارە سپییەکان تا چ ڕادەیەک واقیعی ئەستاتیکی و ڕیوایی کوردی پێوەیە و تا چ ڕادەیەک مرۆڤ لە واقیعی خۆی تێی دەگەیێنێ؟ کەسایەتی «جەلادەت» بێجگە لەوەی کە لە حەقیقەتی قوربانی بمانخافڵێنێ لە واقیعی هیچ قوربانیەکمان نزیک ناکاتەوە.

«میلان کوندرا» لە ڕۆمانی «هەرمان»دا کاتێک کەسایەتی «ئەگنێس» و «لورا» بەراورد دەکات دەڵێ: «لە جیهانی ئێمەدا، کە بێچمگەلێکی زۆر و وەک یەکچووی تێدایە، زۆر ئەستەمە کە مرۆڤ پێ داگیری سەقامگیری شوناسی خۆی بکات و قایل بە تاقانەیی خۆی بێت. بۆ پەروەراندنی تاقانەیی خۆت دوو چەشنت لە بەر دەمدایە: چەشنی پێ زیادکردن و چەشنی کەم کردنەوە.

«ئەگنێس» هەر شتێک کە لایەنی دەرەکی هەیە و دەسەوامە لە خۆی کەمی دەکاتەوە تا چییەتی (ماهیەت)ی پەتی خۆی لێ ڕوون بێتەوە. شێوازی «لورا» بە پێچەوانەیە: ئەو بۆ ئەوەی کە خودی خۆی فرەتر بەرەچاوی و شایانی تێ گەیشتن و پەل بکاتەوە، هەمیشە سیفەت گەلێکی زۆری پێ دەنووسێنێ و تێ دەکۆشێ خۆی لەگەڵ ئەو سیفەتانە یەک خات. (کوندرا، میلان، جاودانگی، حشمت الله کامرانی، تهران: علم ١٣٧٩ ص ١٣٢) کەسایەتی «جەلادەتی کۆتر»ی هەڤدەساڵە کە بڕیارە کەسایەتی و شوناسی کوردێک لەناو مەرگ و ژیاندا بنوێنێ، هێندە نکۆڵی لە واقیعی دەرەکی و بوونی واقیعی خۆی دەکات، دەبێتە کەسێکی ئاسمانی و ئەو سوپێرمانە کە لە واقیعی کورد دووردەکەوێتەوە و دەگاتە (ئیشراق و تەقواییەکی) مۆسیقاییەوە: «مرۆڤ کە مۆسیقای لێ نەدا، دەتوانێت بە ئاسانی درۆبکات» (ل١٤٧). «... وەسوەسەی پێغەمبەرەکانی دەهاتەوە یاد» (ل٢٨٢) گەرچی جاری وایە خودی ڕۆمانەکەش دان بە ناتەوانی جەلادەت دادەنێت: «... نابێت شەو درەنگ بەم شارەدا بگەڕێیت، تۆ لەوە منداڵتری سەیری ئەم شتانە بکەیت» (ل٢١٥) بەڵام جەلادەت وردە وردە سیمای پێغەمبەرێک بەخۆوە دەگرێ و بارگاوی دەبێت ئەوەندەی کە هەموو کەسێک بە خیتابێکی ئاسمانییەوە دەیدوێنێ: «... نهێنییەکی گەورەم هەیە بتدەمێ، نهێنییەک کە دەبێت تۆ خاوەنی بیت، تۆ ئەی منداڵی نەجیب» (ل٢٩٤)، «ئەی منداڵی نەجیب من و تۆ زۆر شت لە نێوانماندایە...» (ل٢٩٥)، «ئەی منداڵی نەجیب تۆ چۆنت دەوێ با وا بێ...» (٣١٧) بەم چەشنە جەلادەت دەکرێ بە پێغەمبەرێک کە موعجیزەکەی مۆسیقایە و ئەرکی ئەوەی لە سەر شانە کە لە مردن ڕزگارمان بکات: «تۆ دەبیت بە پێغەمبەری مۆسیقارە مردووەکان» (ل٤٠١)

جەلادەت کە لە سەرەتاوە بەبێ لۆژیکێکی داستانی بۆ ئەرکی پێغەمبەری خۆشە دەکرێ، بەڵام پێغەمبەرێکی ناسەردەم و بەجێماو لە قۆناغی ئێستا کە شێوازێکی تاقی کراو و پەککەوتە هاتووەتە گۆڕەپانی ڕزگاری کەسەکان و ئەو موعجیزەیە کە پێیەتی نەوەک کەس لە مردن ناگەڕێنێتەوە، بەڵکو بەو بانگەشەیەی کە بە هەرمانیان دەگەینێت بە ستایشی مەرگ هەمووان لە مردن نزیک دەکاتەوە.

«جەلادەت» بۆ ڕزگاری کام ئۆمەت هاتووە؟ ئەم پێغەمبەرە ناسەردەمە کە لە عالەمێکی ئینتزاعییەوە (دامالراو) دنەدەدرێ و دادەبەزێتە کۆمەڵگایەک کە بارگاوی بوون و نووسان بە ڕیوایەتەکان کێشەی گەورەی واقیعی مێژوویی و کولتووریەتی و لەخۆی بارگاویترن. «جەلادەت»ی مەرگ ئۆگر، چ مزگێنیەکی پێیە بۆ کۆمەڵگای ئاخنیوە بە مەرگ.

«جەلادەت» و موعجیزەکەی کە لە کارەساتەوە هەڵایساون، هیچ چەشنە ڕامان و شیکاریەکیان لە پێناو کارەساتدا نییە و ئەمەش دانپێدانانی سەیری خودی ڕۆمانەکەیە: «مرۆڤ مۆسیقا لێدەدات، چونکە لە نێوان چاوەڕوانی کارەسات و کارەساتدا هیچی نییە بیکات» (ل٣٠٩) دیارە کە «جەلادەت» و مۆسیقا ئەو مۆسیقارانە بەهۆی بە ئاسمانی کردنی خۆیان لە پێناو واقیعێکی زەمینی هیچیان پێ نابێ کە بیڵێین. سەیرە کە «شاری مۆسیقارە سپییەکان» لە هەموو بوارەکان دەدوێ، بەڵام لە بەرانبەر کارەساتدا و ئەو واقیعە تاڵە بۆ کردن و وتن هیچی پێ نییە!؟

«جەلادەت» لە تەمسیلێکدا کە بۆ «محەمەدی فیردەوسی» و «جەلیلی باران»ی دەگێڕێتەوە باسی باخێکی خەیاڵی دەکات: «... باغێک هیچ مەخلوقێک ڕێی تێنەکەوتبێت، ڕۆژێک دەرگا و پەنجەرەی گوڵسازییەکەی خۆی داخست و لەو دیوەوە کەوتە دروست کردنی ئەو باغە خەیاڵییە... کە دەیەوێت بگەڕێتەوە بۆ ناو گوڵەکانی خۆی، دەیەوێت باغچەکەی خۆی بدۆزێتەوە، نازانێت چۆن، نازانێت کامەیە گوڵەکانی ئەو لەناو ئەو باغە جاویدەدا، ساتێکە هەست دەکات ئەو باغە هەمووی ئەو دروستی کردووە، ئەو بەشێکە لە باغێکی گەورە کە بەشەکانی یەکتر تەواو دەکەن، باغی یەک کەس نییە، بەڵکو باغێکی جاویدە...» (ل٤٤٠) ئەم باغە کە پەروەردەی ڕۆحێکی گشتی «هیگڵ»یە وێنەیەکە لە (شاری مۆسیقارە سپییەکان) بە ڕۆحێکی گشتی و جاویدان ئارمانییەوە کە لە تەمتوومانی میتافیزیکدا واقیعی مرۆڤی لێ ون دەبێ و لەوپەڕی حەقیقەتی ئێراییی مرۆڤەوە دەدوێ.

بەو هۆیەی کە «بەختیار عەلی» بە بوێرییەوە نەویستووە خۆی لە توێی ڕۆمانەکەدا بشارێتەوە و ئازایانە ڕستە بە ڕستە خۆی دەربڕیوە، ڕۆمانێکی متافیزیکاڵ کە مرۆڤی جیهانی ئەمڕۆ ئەوەندە لە واقیع دوور دەخاتەوە و بە جیهانێکی خەیاڵییەوە سەرقاڵی دەکات، «شاری مۆسیقارە سپییەکان» بۆ «بەختیار عەلی» گۆڤاری ڕەهەند، خودکوژییەکی فەلسەفییە یان ویستوویەتی لە ڕەهەندێکی هونەرییەوە خەسارەکانی نوقم بوون لە جیهانێکی ئارمانی و متافیزیکاڵ بنوێنێ؟ جیهانێک کە قوربانی و جەللاد لەژێر پەردەی ڕۆحێکی گشتیدا و لە دادگایەکی ئارمانیدا کۆ دەبنەوە بێ ئەوەی هیچ مەعریفەیەکیان لەخۆدا، یان لە یەکتری هەبێت. ئەو جیهانەی کە بەکەم بایەخ گرتنی جیهانی پڕ کارەساتی واقیع بوون و مەعریفەی لێ دەسڕێتەوە و دەیخاتە ئەوپەڕی تێ گەیشتن و شیکارییەوە: «جەلادەت تەواوی ئەو سەفەرەی وەک خەونێکی دەگێڕایەوە کە مرۆڤ لە ناو تەم و دووکەڵ و ڕەشەبادا بیبینێت، سەفەرێک کە ناگێڕدرێتەوە، هەوڵی گێڕانەوەشی هیچ نییە جگە لە هەڵشاخانیکی گەمژانە بە کارێکی ئەستەم و نەکردەدا» (ل٣١٧).

کێشەی حەقیقەت و ڕۆمان لە دەقی ڕۆمانەکەشدا ئاماژەی پێ کراوە: «... دەمویست دواجار ئەو هەستە قووڵە لە خۆمدا بکوژم کە من حەقیقەت دەگێڕمەوە نەوەک ڕۆمان دەنووسم... ئاخر بیرتان نەچێت دواجار من ڕۆماننووس بووم نەوەک خزمەتکاری حەقیقەت» (ل٦١٧). بە تێکڕا بەو ئاکامە دەگەین کە بە پێچەوانەی بۆچوونی «عەلی شەرەفیار»، ئەو خزمەتکاری داکۆکی لەسەر حەقیقەتە تا ڕۆماننووسێک کە حەقیقەت بکات بە ڕۆمان و لە پەنجەرەی ڕۆمانەوە تێی بڕوانێت.

وەک دوایین وتە پێم وایە خەساری بنەڕەتی ڕۆمانی «شاری مۆسیقارە سپییەکان» لەوەدایە کە نەوەک لە هەست و پێویستییەکی هونەرییەوە، بەڵکو لە ئەرک و پێویستییەکی ڕۆشنبیرییەوە سەرچاوەی گرتووە.

ژێدەر:

١- ریکور، پل، زندگی در دنیای متن، ترجمەی بابک احمدی، تهران: مرکز، ١٣٧٣، ص٧٢

٢- کوندرا، میلان، جاودانگی، ترجمەی حشمت الله کامرانی، تهران: علم، ١٣٧٩ ص١٣٢